№ 7 ДӘРІС

Менталдық карталар және визуализация

Тіл, ойлау және дүниетаным байланысын визуалды жүйелеу

Дәрістің мақсаты

Негізгі мақсат

Тіл мен ойлаудың, мәдениет пен дүниетанымның өзара байланысын антропоцентристік тіл білімінің негізгі тұжырымдары арқылы түсіндіру; басты ұғымдар мен ғылыми бағыттар арасындағы сабақтастықты менталдық карта түрінде жүйелеу.

Тірек ұғымдар: тіл • сана • мәдениет • дүниетаным • когнитивтік байланыс

Күтілетін оқу нәтижелері

- В. фон Гумбольдттің тіл және ұлттық рух туралы көзқарасын сипаттайды.
- Тіл, ойлау, сана және мәдениет байланысын түсіндіреді.
- Л. Вейсгербер мен Сепир-Уорф тұжырымдарын салыстырады.
- Ғылыми идеялар арасындағы байланысты менталдық картада көрсетеді.

Дәрістің негізгі ғылыми арқауы

Тіл

Ұжымдық әрі рухани құбылыс. Адамның танымдық қызметімен тығыз байланысты.

Ойлау

Ұғым жасау, қоршаған болмысты танып-білу және пайымдау үдерісі.

Мәдениет

Халықтың болмысы, дүниетанымы, құндылықтары мен тәжірибесі.

Дәріс мәтінінде осы үш ұғымның ажырамас сабақтастығы негізгі орын алады.

В. фон Гумбольдт: тілдің табиғаты

- Тілдің қайнарын адамның рухани болмысымен байланыстырады.
- Тілді адам жаратылысымен тұтас, күрделі жүйе ретінде қарастырады.
- Тіл мен адамды бір-бірінен бөліп қарастыруға болмайтынын негіздейді.
- Халықтың рухы мен дүниетанымы тіл ерекшелігінен көрінеді.

Гумбольдттің өзара байланысты жүйелері

ҰЛТ	АДАМ	ТҰЛҒА
ТІЛ	ҚОҒАМ	ХАЛЫҚ
МӘДЕНИЕТ	ТІЛ	ТІЛ

Жүйелер тілдің әлеуметтік, мәдени және тұлғалық мәнін айқындайды.

Тіл және ұлттық дүниетаным

- Әр халықтың дүниені қабылдау және түсіндіру тәжірибесі өзіндік сипатқа ие.
- Тіл халықтың рухани әлемі мен тарихи-мәдени болмысын бейнелейді.
- Тілдік өзгешеліктер дүниеге көзқарастың ерекшеліктерімен сабақтасады.
- Тілді зерттегенде тарихи, мәдени және философиялық жағдайларды ескеру қажет.

Антропоцентристік парадигма

- Зерттеу орталығына адам және оның танымдық әрекеті қойылады.
- Тіл сана, ойлау, мәдениет және рухани құндылықтармен байланыста қаралады.
- Тақырып философия, логика және психологиямен тоғысады.
- Тіл мен мәдени ортаның өзара ықпалына назар аударылады.

Тіл мен ойлау: ажырамас бірлік

Тіл

Ұжымдық қарым-қатынас пен ойды білдіру жүйесі. Тілді меңгеру адамның ойлауына ықпал етеді.

Ойлау

Тілдік бірліктер арқылы қалыптасып, сөйлеу үдерісімен өзара әрекеттеседі.

Тіл мен ойлаудың байланысы қоғамдық та, жеке-дара да деңгейде байқалады.

Гумбольдт идеяларының ықпалы

- Антропоцентристік бағыттың қалыптасуына теориялық негіз жасады.
- Ұлт, тіл, мәдениет және дүниетаным байланысын зерттеуге жол ашты.
- Германия, АҚШ және Ресейдегі лингвистикалық ізденістерге ықпал етті.
- XIX-XX ғасырлардағы жаңа гумбольдтшылдық мектептерінде жалғасты.

Лео Вейсгербер және тілдік дүниетаным

Басты идеясы

Тіл тек дайын шындықты атаудың құралы емес, дүниені тануға ықпал ететін белсенді күш ретінде қарастырылады.

Негізгі ұғымдар

Болмысты тіл арқылы түсіндіру; сөздің заттың өзінен гөрі ол туралы ұғымды білдіруі; тілдің әлеуметтік-танымдық рөлі.

Вейсгербер мектебіндегі зерттеу бағыты

- Тілдің мағыналық және мазмұндық жағына ерекше көңіл бөлінді.
- Әртүрлі тілдердің лексика-семантикалық жүйелері салыстырылды.
- Ұқсастықтар мен айырмашылықтар тілдік дүниетаным тұрғысынан қаралды.
- Тілдің әрекет етуші күш ретіндегі мәні баса көрсетілді.

АҚШ-тағы этнолингвистикалық ізденістер

Ғылыми сабақтастық

Гумбольдттің тіл мен адам дүниетанымының байланысы туралы идеялары американдық тіл білімінде өз жалғасын тапты.

Дәрісте аталған ғалымдар

Д. Уитни, Д. У. Пауэлл, Ф. Боас, Э. Сепир және Б. Л. Уорф.

Сепир-Уорф гипотезасы

- Тілдік категориялар адамның дүниені қабылдауына әсер етуі мүмкін.
- Тілдердің құрылымдық ерекшеліктері ойлаудың кейбір қырларымен байланысады.
- Әртүрлі тіл өкілдері қоршаған орта құбылыстарын әрқилы жіктеуі ықтимал.
- Дәрісте осы болжамның салыстырмалы тіл білімі үшін маңызы көрсетіледі.

Үш ғылыми бағытты салыстыру

В. фон Гумбольдт

Тіл, халық рухы және дүниетанымның тұтастығы.

Негізгі назар: тілдің рухани-мәдени табиғаты.

Л. Вейсгербер

Тіл арқылы болмысты тану және ұғым қалыптастыру.

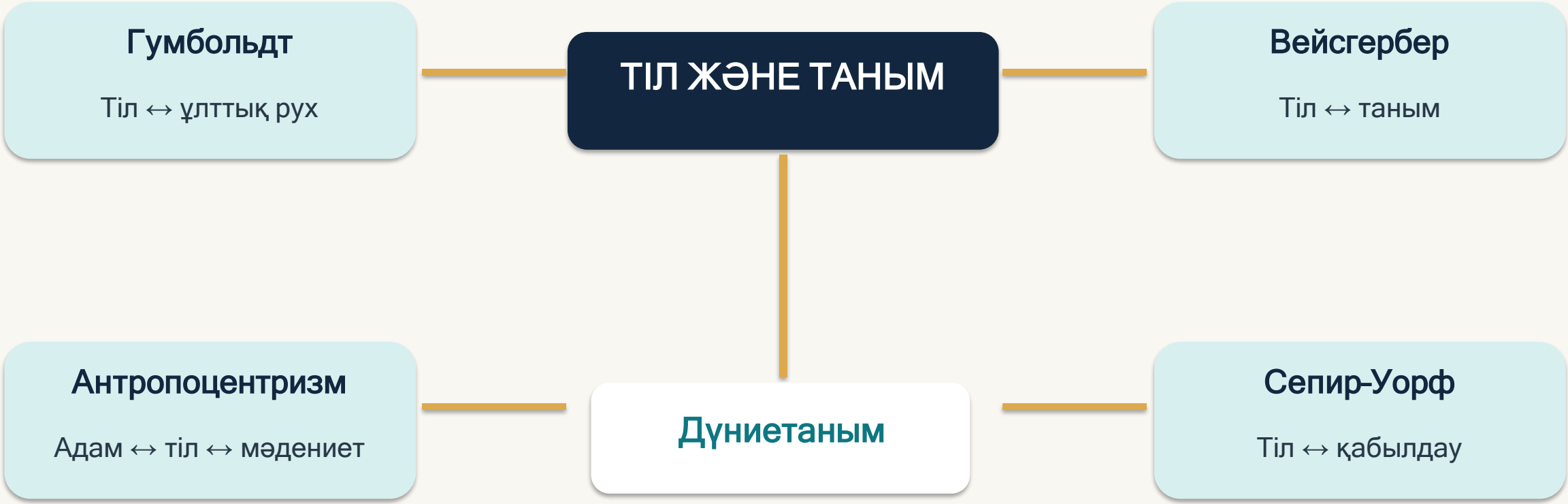
Негізгі назар: тілдің танымдық күші.

Э. Сепир – Б. Уорф

Тілдік категориялар мен әлемді қабылдау арасындағы байланыс.

Негізгі назар: тілдік салыстыру.

Менталдық карта: негізгі ұғымдардың байланысы

Қорытынды

- Тіл — ойлау, мәдениет және дүниетаныммен тығыз байланысты күрделі жүйе.
- Гумбольдт бұл тұтастықтың философиялық негіздерін сипаттады.
- Вейсгербер тілдің танымдық күшін, Сепир мен Уорф тілдік категориялардың рөлін қарастырды.
- Менталдық карта ғылыми идеялардың өзара байланысын көрнекі түсіндіруге көмектеседі.

Өзін-өзі тексеру сұрақтары: I бөлім

- 1. В. фон Гумбольдт тілдің табиғатын қалай түсіндіреді?
- 2. «Ұлт – тіл – мәдениет» байланысының мәні неде?
- 3. Антропоцентристік парадигманың зерттеу нысаны қандай?
- 4. Тіл мен ойлаудың бірлігі қалай сипатталады?

Өзін-өзі тексеру: талдау тапсырмалары

- 1. Л. Вейсгербердің «тіл – дүниенің кілті» идеясын түсіндіріңіз.
- 2. Сепир–Уорф гипотезасының негізгі тұжырымын баяндаңыз.
- 3. Үш ғылыми бағыттың ортақ және ерекше белгілерін салыстырыңыз.
- 4. «Тіл – ойлау – мәдениет» тақырыбына өз менталдық картаңызды құрыңыз.

Пайдаланылған дереккөздер

Негізгі материал

1. «№ 7 дәріс. Менталдық карталар және визуализация» дәріс мәтіні, 3 бет.

2. Дәріс мәтініндегі В. фон Гумбольдт, Л. Вейсгербер, Э. Сепир, Б. Л. Уорф тұжырымдары.